

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет заочна форма навчання
Кафедра екологічного права і контролю

ДИПЛОМНА РОБОТА
рівень вищої освіти: «спеціаліст»

на тему: „Еколого-правові аспекти охорони і використання рослинних
ресурсів”

Виконала студентка 2 курсу групи ПЕК-6
спеціальності 7.04010604
«Екологічний контроль та аудит»
Цандур Анна Олександрівна

Керівник роботи к.геогр.н., доцент
Сапко Ольга Юріївна

Рецензент к.геогр.н., доцент
Жигайло Олена Леонідівна

ОДЕСА – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1 ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЩОДО РОСЛИННОГО СВІТУ	5
1.1 Фізико-географічне районування України.....	5
1.1.1 Зона мішаних хвойно-широколистих лісів.....	6
1.1.2 Лісостепова зона.....	7
1.1.3 Степова зона	8
1.1.4 Українські Карпати	9
1.1.5 Кримські гори	12
1.2 Сучасний стан використання рослинних ресурсів України.....	14
1.2.1 Лісові ресурси.....	14
1.2.2 Недеревні природні рослинні ресурси	16
1.2.3 Заходи щодо збереження рослинного світу	17
2 ПРАВОВІ ЗАХОДИ З ОХОРОНИ РОСЛИННОГО СВІТУ	22
2.1 Рослинний світ як об'єкт правової охорони та використання	22
2.2 Правове забезпечення використання рослинного світу	25
2.3 Правова охорона рослинного світу.....	30
2.4 Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ	32
2.5 Міжнародно-правовий захист рослинного світу	37
3 РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ В МЕЖАХ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	43
3.1 Кадастр природно рослинних ресурсів	43
3.1.1 Інформаційне забезпечення кадастрової оцінки природних рослинних ресурсів	46
3.2 Таксація лісу.....	53
ВИСНОВКИ.....	60
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ.....	64

ВСТУП

Життя людини тісно пов'язане з навколишньою природою. Життя на Землі неможливо без процесу фотосинтезу, що відбувається в зелених рослинах. Рослинність є основним стабілізатором вуглецево-кисневого балансу повітряного басейну, забезпечують нормальний біологічний кругообіг речовин у біосфері, збагачують повітря киснем і накопичують органічні речовини, необхідні для життя людини і тварин.

Рослини сприяють формуванню ґрунтового покриву, впливають на хімічний склад ґрунту і його родючість. Рослинні угруповання мають ґрунтозахисне, водоохоронне, повітроочисне, кліматорегулююче, санітарно-гігієнічне та культурно-естетичне значення.

Проте найважливіша роль зелених рослин – у створенні продуктів харчування для людини, кормів для тварин. Багато видів рослин людина використовує як сировину для промисловості.

Серед величезної кількості рослин у природі виділяються два основні типи – деревна і трав'яна рослинність. Деревна рослинність використовується в лісовому господарстві і лісовій промисловості. Природна трав'яниста рослинність (луки і пасовища) – важлива кормова база тваринництва. Рослини утворюють угруповання, які є середовищем існування тварин та інших організмів.

Як природний ресурс на першому місці стоїть лісова рослинність, що є основною і найбільш давньою за походженням природною рослинністю на Землі.

Отже, значення рослинності в житті людини дуже велике. Рослинність формує середовище, необхідне для життя людини і розведених нею організмів, є невичерпним (при розумному використанні й охороні) джерелом різноманітних харчових продуктів, технічної і лікарської сировини, будівельних матеріалів. Рослини – основний корм для домашніх

тварин, використовуються людиною в різноманітних технологічних процесах. Рослини беруть участь в утворенні корисних копалин, ґрунтів, захищають ґрунти від руйнування потоками води і вітром, від засипання піском.

Природна рослинність України досить багата і налічує близько 27000 видів [1]. Але на теперішній час господарська діяльність людини призвела до значного зменшення кількості лісів, степів, водойм, заплавних лук, в наслідок чого окремі популяції тварин втратили свої оселища.

Сучасні погляди на рослинні ресурси не лише як на джерело деревини та лісової продукції, але й як на найвагоміший захисний та природоохоронний чинник, який здатний накопичувати велику кількість вуглецю, зменшуючи цим самим парниковий ефект, потребують удосконалення існуючих та розробки нових стратегічних підходів щодо організації та ведення лісового господарства. Тому актуальним є питання щодо вивчення еколого-правових аспектів використання й охорони рослинного світу в Україні.

Метою дипломної роботи є аналіз діючих еколого-правових аспектів щодо охорони і раціонального використання рослинних ресурсів та реалізації заходів щодо раціонального використання рослинних ресурсів в процесі здійснення господарської діяльності.

Дипломна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та переліку використаних літературних джерел. Загальний об'єм дипломної роботи – 70 сторінок, у тому числі 1 рисунок та 3 таблиці.

У першому розділі наведено характеристику природно-ресурсного потенціалу України щодо рослинного світу.

У другому розділі наведено аналіз нормативно-правової бази щодо охорони та раціонального використання рослинних ресурсів в Україні та світі.

У третьому розділі наведено аналіз заходів щодо раціонального використання й охорони рослинних ресурсів під час господарювання.

1 ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ЩОДО РОСЛИННОГО СВІТУ

1.1 Фізико-географічне районування України

У межах географічної оболонки сформувалися різноманітні і неоднакові за розмірами природні (фізико-географічні) регіони, для кожного з яких характерне певне поєднання ландшафтів. Для того щоб розрізняти ці регіони за приналежністю до материків, географічних поясів, природних зон, встановити підпорядкованість за розмірами і особливостями природних умов, їх досліджують комплексно. На основі цих досліджень складають карти фізико-географічного районування.

Майже вся територія України знаходиться в межах помірному поясу, і тільки на Південному березі Кримських гір ландшафти мають риси субтропічних. Україна розташована в межах трьох фізико-географічних країн (рис.1.1): Східноєвропейської рівнини, Українських Карпат і Кримських гір [1, 2].

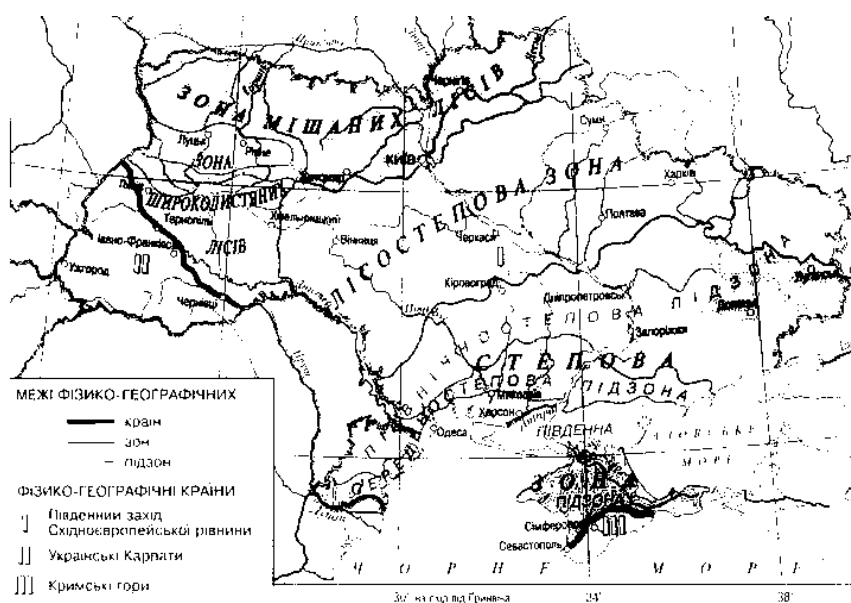

Рис. 1.1 – Фізико-географічне районування України

Рівнинна територія України – це частина Східноєвропейської фізико-географічної країни з чітко вираженою широтною зональністю. Тут виділяють три природні зони (рис.1.1): мішаних хвойно-широколистих лісів, лісостепову та степову [1, 2].

1.1.1 Зона мішаних хвойно-широколистих лісів

Зона займає північну частину України. Вона є частиною зони мішаних лісів Східноєвропейської рівнини, в межах якої виділяється Поліська провінція, що розташована на територіях України, Росії й Білорусі. Південна межа зони проходить поблизу Рави-Руської – Володимира-Волинського Луцька – Житомира – Києва – Ніжина – Кролівця – Глухова [1].

Зона мішаних лісів займає близько 20 % території України. Для природних умов зони характерні низовинний рельєф, піщані і піщано-глинясті відклади, густа річкова сітка, широкі річкові долини, достатнє зволоження, високий рівень ґрунтових вод, переважання дерново-підзолистих ґрунтів, значне поширення соснових лісів [3].

У зоні переважають мішано-лісові, хвойно-широколисті ландшафти, які розвинулись в умовах помірно теплого вологого клімату на піщаних відкладах. Для них характерне значне поширення дерново-підзолистих ґрунтів під сосновими та сосново-дубовими лісами, складне перемежування льодовикових піщаних рівнин, долинно-терасових, лучних і болотних природних комплексів з меліоративними системами. На півдні зони трапляються острівні опілля (безлісі ділянки) з ландшафтами північно-лісостепового характеру.

Лісистість зони змінюється від 10 до 60 %. Тут ростуть сосна, береза, дуб, граб, липа, клен. Найпоширеніші дубово-соснові ліси, що займають 45 % лісопокритої площі. Соснові (борові) ліси розташовані на піщаних масивах. До 10 % території зони знаходяться під лучними ландшафтами в заплавах річок. У їх травостоях панують різнотравно-злакові угруповання. В

ландшафті переважають болотні природні комплекси, серед яких основні площі зайняті низинними трав'яно-моховими і лісовими болотами [3].

Українське Полісся за особливостями поєднання ландшафтів поділяється на такі фізико-географічні області: Волинське Полісся, Житомирське Полісся, Київське Полісся, Чернігівське Полісся, Новгород-Сіверське Полісся.

1.1.2 Лісостепова зона

Лісостепова зона простягається від Передкарпаття до західних відрогів Середньоросійської височини майже на 1100 км. Вона займає 34 % території України. Південна межа її проходить на північ від Великої Михайлівни, Ширяєвого, через Первомайськ, поблизу Новоукраїнки, Кіровограда, Олександрії, вздовж р. Ворскла до Кобеляків, через Красноград, Балаклею, вздовж р. Оскіл до кордону з Росією [2].

У лісостеповій зоні перемежуються лісові ландшафти на опідзолених ґрунтах з лучно-степовими на типових чорноземах. Найбільше поширення мають широколисто-лісові ландшафти, які в минулому займали великі площі на височинах. Лучні різнотравно-злакові степові ландшафти знаходяться тепер під сільськогосподарськими угіддями.

Різноманітність ландшафтів залежить від контрастів рельєфу, складу покривних порід, історії розвитку території. Тут знаходяться Волинська, Подільська та Придніпровська височини, Придніпровська низовина, західні відроги Середньоросійської височини. Всі вони дуже розчленовані. Коливання висот місцевості зумовлюють властиву для Лісостепу вертикальну зміну ландшафтів.

Природна рослинність представлена залишками остепнених луків і степів, дубових і дубово-грабових масивів, а на Лівобережжі – дубово-кленових лісів. Первісних степів і лісів збереглося мало. Сучасна середня лісистість становить 12,5 % [1, 2].

З дерев найпоширеніший дуб (43 % лісопокритої площі). Крім того, є граб, бук, сосна, вільха, береза. Великі площі зайняті дібровами з багаторусною структурою: деревний ярус складають дуб звичайний, граб звичайний, в'яз, липа серцелиста, груша звичайна. В чагарниковому ярусі ростуть берест, клен бородавчатий і європейський, шипшина тощо; у трав'яному – копитень, папороть, осока та ін. Лучні степи і остепнені луки збереглись у заповіднику Михайлівська Цілина. Лучна і болотна рослинність поширена переважно в долинах річок. Розораність лісостепової зони становить 75 – 85 % [1, 2, 4].

За особливостями поширення ландшафтів лісостепова зона України поділяється на чотири провінції: Західноукраїнську, Дністровсько-Дніпровську, Лівобережно-Дніпровську, Середньоросійську.

1.1.3 Степова зона

Степова зона лежить на південь від Лісостепу і простягається до Азово-Чорноморського узбережжя і Кримських гір. Вона витяглась із заходу на схід на 1075 км, з півночі на південь – на 500 км. Степ займає 40 % території України. На природних особливостях степової зони позначилось її положення на півдні Східноєвропейської рівнини, де степові ландшафти сформувались в умовах неоднакової поверхні: південних схилів Придніпровської та Подільської височин, Причорноморської низовини, Донецької і Приазовської височин, Північнокримської рівнини [1, 2].

Природна рослинність зони переважно трав'яниста, збереглася головним чином на схилах долин та балок, а також у заповідниках (Український степовий, Асканія-Нова, Луганський). Деревна рослинність поряд з трав'янистою збереглася у Чорноморському біосферному заповіднику та в заповіднику Дунайські Плавні. Пересічна залісеність зони становить 3 %.

1.1.4 Українські Карпати

Українські Карпати є фізико-географічною провінцією величезної Карпатської гірської країни. Це середньовисотні гори, які витягнуті з північного заходу на південний схід паралельні гірські хребти мають асиметричну будову. Вони складені глинястими сланцями, алевритами, вапняками, пісковиками крейдового та палеогенового періодів. Сланці легко піддаються руйнуванню, тому гірські хребти здебільшого мають пологі схили, зручні перевали. На найвищих гірських масивах (Чорногора, Полонинський хребет, Рахівські гори, Чивчини) трапляються давньольодовикові форми. В Українських Карпатах немає льодовиків і постійної снігової лінії. Однак на окремих невеликих ділянках найвищих вершин сніг лежить до середини літа [1].

Широколисто-лісові природно-територіальні комплекси Передкарпаття розвиваються в умовах помірного теплого клімату з надмірним зволоженням (річна сума опадів 600 – 750 мм). Тут переважають ландшафти передгірних розчленованих рівнин, горбистих передгір'їв на неогенових породах з буково-дубовими, буковими, буково-грабовими лісами на ясно-сірих і сірих лісових ґрунтах. Такі ландшафти поширені на острівних горбогір'ях та терасово-рівнинних місцевостях Закарпатської низовини, для яких характерними є дубово-грабові і дубові ліси на дерново-буроземних ґрунтах.

В Українських Карпатах спостерігається вертикальна поясність природних компонентів і ландшафтів. До 400 – 700 м розвинутий передгірний пояс з дубово-грабовими і дубовими лісами [1].

Низькогірний пояс піднімається від 700 до 1200 м. Там ростуть високостовбурні букові, мішані буково-смерекові, ялиново-смерекові ліси. Середньогірний пояс досягає 1200 – 1500 м, у якому переважають ялинові і ялиново-ялицеві ліси. Вище, в субальпійському поясі (1500 – 1800 м), ростуть чагарники з гірської сосни, чорної вільхи, ялівцю, схили вкриті гірськими луками [2].

У межах провінції Українських Карпат виділяються сім фізико-географічних областей: Передкарпатська височинна, Зовнішньокарпатська, Вододільно-Верховинська, Полонинсько-чорногорська, Рахівсько-Чивчинська, Вулканічно-Карпатська, Закарпатська низовинна лісолучна.

Передкарпатська височинна область знаходиться в межах Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької областей. Простягається вздовж Зовнішніх Карпат з північного заходу на південний схід. Це височина з висотами від 200 до 700 м. Ліси займають близько 25 %, а болота – 10 % території області. В Передкарпатській височинній області поширені передгірні, горбисті, терасово-рівнинні ландшафти з дубовими і грабово-дубовими лісами на дерново-підзолистих, поверхнево оглеєних і лучних ґрунтах. Великі площі зайняті сільськогосподарськими угіддями. На орні землі припадає близько 40%, на сіножаті і пасовища – 25 % території. В межах області знаходяться Княздвірський заказник, заказники Турова Дача, Цецине [3].

Зовнішньокарпатська фізико-географічна область простягається смугою 260 – 280 км з північного заходу на південний схід. Знаходиться в межах Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької областей. У межах Зовнішньокарпатської області поширені середньо-, низькогірні, улоговинні ландшафти з ялиново-буковими, ялиново-широколистими лісами. Середньогірні хребти Горгани займає субальпійський пояс з кам'янистими осипищами, криволіссям, гірськими луками.

До Вододільно-Верховинської фізико-географічної області входять гірські хребти Вододільний, Верховинський, Горгани, а також Ворохта-Путильське низькогір'я, Стрийсько-Сянська верховина, Воловецька верховина, Ясінська міжгірна улоговина. Область знаходиться в межах Львівської, Івано-Франківської і Закарпатської областей. Значні площі зайнято вторинними (післялісові) луками, орними угіддями.

Полонинсько-Чорногірська область – найвища частина Українських Карпат з добре вираженою висотною поясністю ландшафтів. Вона розташована між Вододільно-Верховинською, Рахівсько-Чивчинською та

Вулканічно-Карпатською фізико-географічними областями. До складу області входять Полонинський хребет, гірські масиви Свидовець, Чорногора та Гринявські гори. Середньогірні хребти в нижніх і середніх частинах вкриті буковими і ялиновими лісами. На більш пологих південно-західних схилах, де більше тепла, ростуть букові ліси, на північно-східних – ялинові, ялиново-ялицеві. І букові, і ялиново-ялицеві ліси піднімаються до лучного субальпійського поясу. Верхні частини гірських хребтів мають круті схили, на них є льодовикові форми – кари, осипні конуси.

Рахівсько-Чивчинська фізико-географічна область знаходиться в східній частині Закарпаття. Схили Рахівсько-Чивчинських гір круті, їх вершини і гребені гострі. Переважають буроземні ґрунти, які розвинулись під буковими, ялиновими і ялицевими лісами, що піднімаються до 1700 – 1800 м. Вище знаходиться пояс з гірської низькорослої сосни, вільхи, ялівцю. Для Рахівсько-Чивчинської області характерні середньогірські, альпійські, гірськоущелинні і долинно-терасові місцевості [1, 2].

Вулканічно-Карпатська область (Вулканічні Карпати) знаходиться в межах Закарпатської області на південний захід від Полонинсько-Чорногірського хребта. У цих умовах добре ростуть дубово-букові і букові ліси, під якими сформувались буроземні і буроземно-підзолисті ґрунти. Це сприяє розвитку землеробства, виноградарства, садівництва.

Закарпатська низовинна лісолучна область прилягає на сході до Вулканічного хребта. У межах області переважають ландшафти низовинних рівнин з дерновими опідзоленими глейовими, лучно-болотними та болотними ґрунтами з дубовими і вільховими лісами, луками. Майже половина низовини зайнята сільськогосподарськими угіддями – орними землями, садами, виноградниками.

1.1.5 Кримські гори

Кримські гори простягаються із заходу на схід на 180 км, завширшки 50 – 60 км. Схили гір асиметричні: північні довгі і пологі, південні – круті, з чим пов'язана неоднорідність їх ландшафтно-висотної поясності. В рельєфі чітко виділяються три майже паралельних пасом: Головне (найвище), Внутрішнє і Зовнішнє. В своїй основі гори складені тріасовими і юрськими породами: сланцями, пісковиками, вапняками. Головне пасмо утворене масивними вапняками юрського періоду. Тектонічними рухами, річищами річок воно розбите на окремі гірські масиви: Ай-Петрі, Ялтинську яйлу, Бабуган-яйлу, Чатирдаг, Демерджі, Карабі-яйлу, що підносяться над Південним берегом Криму на 800 м [1, 2].

У Кримських горах розвинулись середньо- і низькогірні, пасмово-улоговинні широколисто-лісові, мішано-лісові, передгірні лісостепові, гірські лучні, прибережно-схиліві, субтропічні середземноморські ландшафти.

Широколисто-лісові ландшафти сформувалися в межах передгірних куєстових пасом. Куєстово-лісові ландшафтні місцевості приурочені до найвищих ділянок Внутрішнього пасма, де переважають низькорослі дубові ліси на дерново-карбонатних ґрунтах. Низькогірні лісові місцевості характерні для пасмових знижень з бурими гірськими лісовими і коричневими ґрунтами. На північному схилі Головного гірського пасма поширені широколисто-лісові ландшафти з дуба пухнастого і скельного на бурих гірських лісових ґрунтах, у гірсько-долинних місцевостях – з бука на бурих гірських лісових ґрунтах. Видові відмінності ландшафтів пов'язані з неоднорідністю геологічної і морфологічної будови гірських пасом, висотою місцевості [3].

Кримські гори поділяються на три фізико-географічні області: Кримську передгірну лісостепову, Головне гірсько-лучно-лісове пасмо і Кримську південнобережну субсередземно-морську.

Кримська передгірна лісостепова область охоплює Зовнішнє і Внутрішнє пасма, де переважають лісостепові ландшафти: дубові ліси на дерново-карбонатних ґрунтах, що чергуються з лучними степами на чорноземах.

Область Головного гірсько-лучно-лісового пасма досить різноманітна щодо ландшафту. На північному схилі до 750 – 800 м поширені горбисто-улоговинні низькогір'я з бурими гірськими ґрунтами під дубовими лісами (дуб пухнастий, скельний). Вище цього поясу тягнуться глибоко розчленовані середньогір'я під буково-грабовими і буково-сосновими лісами на бурих гірсько-лісових і дерново-буроземних ґрунтах. Вище 1000 м на межі з яйлинським поясом високостовбурні букові ліси змінюються приземистим буковим криволіссям. Верхній ландшафтний пояс Головного пасма утворюють середньогір'я під гірсько-лучними степами (яйли) на гірсько-лучних чорноземновидних ґрунтах і гірських чорноземах [1, 2].

На сухих південних схилах Головного пасма та кам'янистих урвищах поширені напівчагарники. В карстових лійках і улоговинах росте бук, на скелястих кручах трапляється тис ягідний.

На південному схилі Кримських гір широколисто-лісові ландшафти утворюють низькогірний ярус з дуба пухнастого і скельного на бурих гірських лісових ґрунтах і прийлинський середньогірний ярус з бука і дуба на бурих гірських лісових ґрунтах.

Своєрідності ландшафтній структурі надають вулканічні низькогір'я з розрідженими ялівцево-грабинниковими та дубовими лісами на коричневих ґрунтах. Вулканічні ландшафти типові на масиві Карадаг. Тут поширені рідкостійні посухостійкі ліси та чагарники на коричневих ґрунтах.

Кримська південнобережна субсередземноморська область охоплює прибережну смугу від мису Айя на заході до Планерського на сході. Природна рослинність Південного берега Криму представлена низькорослими лісами, заростями чагарників і напівчагарників, сухостійних трав. Тут поширені пухнастий дуб, деревовидний ялівець, дика фісташка,

суничне дерево, скуппія, ломиніс, плющ тощо. На значних площах природна рослинність замінена парковою з рослин, завезених з різних частин світу. Тут прижилися кипарис, лавр, магнолія, платан, ліванський кедр, мексиканська сосна тощо [1].

1.2 Сучасний стан використання рослинних ресурсів України

1.2.1 Лісові ресурси

Загальна площа лісових ділянок, що належать до лісового фонду України, за результатами державного обліку лісів України станом на 01.01.2011 р. становить 10378,7 тис. га, в т.ч. вкриті лісовою рослинністю – 9573,9 тис. га. Лісистість України становить 15,9 % і збільшилась в порівнянні з попереднім обліком (2002 р.) на 0,2 % [5].

Ліси в цілому перебувають у державній власності та належать до сфери управління органів державної влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб тощо, зокрема Держлісагентства (66 %), органів місцевого самоврядування (13 %), Мінагрополітики (5 %), Міноборони (2 %), Мінприроди (2 %), решти суб'єктів господарювання (5 %). Крім того, майже 8 % лісів знаходяться на землях запасу і не надані у користування [4, 5].

Площа лісового фонду державних лісогосподарських підприємств, що належать до сфери управління Держлісагентства, становить 6840,4 тис. га, в т.ч. лісові ділянки, вкриті лісовою рослинністю, – 6293,5 тис. га. Вікова структура лісового фонду за групами віку близька до оптимальної, стиглі і перестійні деревостани хвойних насаджень становлять 11 %, твердолистяних – 23 %, м'яколистяних – 28 % [5, 6].

За висновками науковців оптимальна лісистість має становити близько 20 %, для її досягнення необхідно створити понад 2 млн. га нових лісів. Землі для залісення необхідно визначити та обстежити на предмет доцільності

резервування під об'єкти природно-заповідного фонду, щоб не було непорозуміння щодо їх заліснення.

Обсяг відтворення лісів в Україні у 2012 р. становив 70146 га, в тому числі шляхом садіння і висівання – 53511 га (76,3 %), природного поновлення 16635 га (23,7 %). Державними підприємствами системи Держлісагенства було відтворено 57,9 тис. га лісів, з них, шляхом садіння і висівання лісу, – 44,9 тис. га, природного поновлення – 13 тис. га [5].

У 2012 р. в Україні було переведено у вкриту лісом площу 63629 га, з них 14932 га (23,5 %) – від природного поновлення. Створення високопродуктивних і довговічних лісонасаджень забезпечується постійною лісонасінневою базою, в якій налічується 4,2 тис. шт. плюсових дерев, 2,1 тис. га плюсових насаджень, 15,5 тис. га постійних лісонасінних ділянок, 1 тис. га постійних лісонасінних плантацій, 22 тис. га генетичних резерватів.

Загальний запас деревини в лісових насадженнях України 2102 млн. м³, в т.ч. в лісах системи Держлісагентства – 1512 млн. м³ [5].

Обсяги використання деревних ресурсів забезпечують безперервність виконання лісами еколого-економічних функцій. За рахунок використання лісових ресурсів лісове господарство отримує власні кошти для фінансування заходів з підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів, їх охорони, захисту і відтворення (державою за останні роки фінансується до 30 % від загальних витрат на ведення лісового господарства).

Заготівля деревини проводилася при рубках головного користування, при здійсненні заходів з формування і оздоровлення лісів та інших рубок. Лімітом заготівлі деревини в порядку рубок головного користування є розрахункова лісосіка, яка затверджується з врахуванням принципів безперервності та не виснажливості використання лісових ресурсів і забезпечує екологічно збалансоване лісокористування

Обсяг заготівлі ліквідної деревини від усіх видів рубок в Україні становив 17,5 млн. м³ (в лісах Держлісагентства – 13,9 млн. м³), в т.ч. від

рубок головного користування – 7,8 млн. м³, або 44,4 % від загального обсягу заготівлі, (у Держлісагентстві – 6,6 млн. м³) [5].

Обсяги лісокористування від рубок головного користування не перевищують розрахункову лісосіку, яка забезпечує екологічно збалансоване лісокористування (в Україні – 8,8 млн. м³, у Держлісагентстві – 6,9 млн. м³).

Загальний щорічний приріст деревини в лісах Держлісагентства – 24,6 млн. м³, використання приросту у 2012 р. за даним Держлісагентства склало 64 % [5].

1.2.2 Недеревні природні рослинні ресурси

Лісогосподарські підприємства України крім виконання лісогосподарських заходів та заготівлі деревини займались заготівлею другорядних лісових матеріалів та побічним користуванням.

Протягом 2012 р. в лісах України заготовлено: 50,7 т деревної зелені, 63 т дикорослих плодів, 34,1 т горіхів, 193 т грибів, 6,6 тис. т ягід, 98,8 т лікарської сировини, 2,9 тис. т деревних соків, 2,1 тис. т сіна та 4,0 тис. т очерету [5].

Нині в Україні розроблені науково-методичні основи експрес-обліку сировинних видів лікарських та харчових рослин. Побудовано алгоритми експрес-обліку ресурсів 9 модельних видів рослин у польових умовах за визначальними морфометричними та іншими ресурсно-значущими показниками, на їх основі розроблено 20 експрес-методів обліку ресурсів цих видів. Обґрунтовані та висвітлені методичні основи моніторингу сировинних видів з урахуванням їх біологічних, ценотичних особливостей. Проаналізована ресурсна значущість досліджуваних видів у різних угрупованнях із застосуванням експрес-методу та розроблені наукові основи моніторингу й прогнозування ресурсів сировинних видів рослин регіону. Встановлена здатність видів лікарських рослин відновлюватись після

негативної дії лімітуючих чинників. Розроблені наукові рекомендації та методика експрес-обліку ресурсів видів лікарських рослин України.

1.2.3 Заходи щодо збереження рослинного світу

У 2012 р. в Україні загинуло 20187 га лісових насаджень, основними причинами загибелі були несприятливі погодні умови (42 %), хвороби лісу (32 %), лісові пожежі (14,4 %). Найбільше лісів загинуло у Рівненській області (2703 га), переважно від несприятливих погодних умов, Херсонській (2663 га) – переважно від пожеж, Закарпатській (1533 га) – переважно від хвороб і шкідників, Львівській (1023 га), переважно від хвороб, Луганській (997 га) – переважно від несприятливих погодних умов [5].

Охорону від пожеж в лісах системи Держлісагенства здійснювали 307 державних лісогосподарських підприємств, понад 1,7 тис. лісництв та 290 лісових пожежних станцій. На їх оснащенні було 680 пожежних автомобілів, близько 1,7 тис. тракторів з ґрунтообробним устаткуванням, 440 пожежно-спостережних веж (190 з них обладнані сучасними телевізійними системами спостереження), 537 мотопомп, понад 7 тис. ранцевих лісових обприскувачів та близько 2,5 тис. радіостанцій.

По всіх лісогосподарських підприємствах системи Держлісагентства України за погодженням з місцевими органами Державна служба України з надзвичайних ситуацій у березні-квітні були розроблені та затверджені райдержадміністраціями і обласними державними адміністраціями мобілізаційно-оперативні плани ліквідації можливих лісових пожеж на 2012 р.

Підприємства галузі забезпечили виконання в запланованих обсягах профілактичні та попереджувальні заходи з охорони лісів від пожеж. Влаштовано 166,5 км протипожежних розривів та 58,8 тис. км мінералізованих смуг, проведено догляд за ними в обсязі 266,3 тис. км, перекрито шлагбаумами 13,3 тис. непланових доріг [5].

У лісових масивах вздовж доріг загального користування та у місцях відпочинку населення було виставлено 14,4 тис. аншлагів, бігбордів, панно, плакатів на протипожежну тематику. Через засоби масової інформації оприлюднені 9,2 тис. звернень до громадян та проведено близько 29 тис. лекцій і бесід про дотримання вимог пожежної безпеки в лісах.

Державною лісовою охороною проведено 27 тис. рейдів, виявлено і притягнуто до адміністративної відповідальності 3,6 тис. порушників законодавства з пожежної безпеки в лісах, якими сплачено 92 тис. грн. штрафів.

У найбільш вразливих щодо лісових пожеж областях на площі близько 4 млн. га проводилося авіаційне патрулювання лісових масивів з використанням літаків АН-2, вертольотів Мі-2.

В табл. 1.1 наведено динаміку лісових пожеж підприємств Держлісагенства [5].

Таблиця 1.1 – Динаміка лісових пожеж підприємств Держлісагенства

Рік	Кількість, од.	Загальна площа, га	в т.ч. верхових, га	Середня площа, га	Завдані збитки, тис. грн.
2000	2994	1150	191	0,4	831,3
2001	2646	3297	1727	1,2	6108,3
2002	4905	3484	403	0,7	2819,0
2003	3402	1645	274	0,5	1276,4
2004	1366	332	36	0,2	331,3
2005	3700	1937	282	0,5	3252,8
2006	3266	3399	384	1,0	5243,1
2007	5024	12713	7513	2,5	181407,1
2008	3316	4521	1110	1,4	52745,1
2009	4922	4449	952	0,9	44543,0
2010	2368	1239	195	0,5	7920,0
2011	1761	612	52	0,3	2097,3
2012	1743	3311,1	1857,6	1,9	54666,8

Незважаючи на вжиті заходи, у 2012 р. в підвідомчих лісах Держлісагентства сталося 1743 пожежі на площі 3311,1 га, в тому числі верхових – 1857,6 га. Найбільшу кількість загорянь зареєстровано у

південно-східному регіоні, а найбільші площі лісів (1809 га) пошкоджені пожежами у Херсонській області. 90% пожеж в лісах України були спричинені необережним поводженням з вогнем (табл. 1.1) [5].

Гасіння пожеж у лісових масивах галузі здійснювалося переважно відомчою пожежною охороною Держлісагентства України.

Загалом на здійснення заходів з охорони лісів від пожеж у минулому році підприємствами галузі витрачено в межах 60 млн. грн., з них власних коштів підприємств – 60%.

Вирощування і збереження лісу неможливе без вирішення проблем його захисту на всіх етапах (захист насіння, сіянців у теплицях і розсадниках, лісових культур, стиглого лісу). Шкідливі комахи і збудники хвороб лісових рослин, а також інші чинники (кліматичні, антропогенні), спричиняють ослаблення лісу, призводять до його деградації і відмирання.

Діяльність хронічних осередків шкідників на Сході та Півдні України негативно впливають на екологічний баланс лісових біогеоценозів, погіршують якісний склад та продуктивність лісів.

У Карпатському регіоні, де в минулому відбулась зміна корінних ялинових деревостанів на біологічно нестійкі похідні, техногенний вплив, посилене рекреаційне навантаження помітно зменшили стійкість гірських лісів та збільшили обсяги ураження їх хворобами та комахами. Активізація збудників кореневих гнилей, масове розмноження стовбурових шкідників, вітровали тощо в останні роки призвели до інтенсивного всихання ялинових насаджень на території багатьох державних підприємств лісового господарства, що спричинило необхідність проведення санітарно-оздоровчих заходів на значних площах.

У 2012 р. проведено заходи захисту насаджень від небезпечних шкідників і хвороб лісу на площі 140,2 тис. га, з них на 111,7 тис. га – біологічними методами (80 %) [5].

Винищувальні заходи боротьби в осередках рудого соснового пильщика проведено на площі 41,2 тис. га, непарного шовкопряда – 4,6 тис. га, інших шкідників – 4,2 тис. га.

За даними моніторингових досліджень видів занесених до «Червоної книги України» (показники їх вікової структури, віталітету, еколого-ценотичної стратегії, мінливості (на морфологічному рівні), особливостей та продуктивності різних способів розмноження, просторової структури й щільності популяцій) у 2012 р. визначено стан популяцій *Tulipa gesneriana*, *T. quercetorum*, *Hyacinthella pallasiana*, *Galanthus nivalis*, *Fritillaria montana*, *F. meleagris*, *Muscari botryoides*, *Genistella sagittalis*, *Iris sibirica*, *Leucojum vernum*, *Orchis purpurea*, *Anacamptis morio*, *Aconitum pseudanthora*, *Carex dioica*, *Cochlearia pyrenaica*, *Festuca heterophylla* на різних територіях їх зростання [6].

За результатами аналізу даних щодо використання та адаптації критеріїв Міжнародного Союзу Охорони Природи у різних країнах Європи визначено основні напрями для розробки системи адаптації цих критеріїв та категорій Міжнародного Союзу Охорони Природи для їх впровадження в Україні. Оновлено список видів для виділення важливих ботанічних територій (Important Plant Area – IPA) на території України за критерієм А, складено список індикаторних видів для групи біотопів В1 (приморські дюни і піщані береги) (критерій В), обґрунтовано виділення 19 IPA в Приазовському регіоні України, складено їх характеристики, створено карти. Підготоване перше в Україні довідкове видання (зведення) «Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України». За результатами аналізу списків регіонально рідкісних видів всіх областей України визначені ті з них, які вимагають особливої уваги при подальшій роботі.

Розроблений перелік рідкісних біотопів України та методика їх соціологічної оцінки за десятьма ознаками, що відображають стійкість та відновлюваність біотопів, широту їх екологічної амплітуди по відношенню

до провідних екофакторів, характер поширення в Україні, ландшафтно-географічну репрезентативність та власне соцологічну значущість. Встановлено, що всі лучні угруповання, цілий ряд лісових (заболочені березові та вільхові, заплавні дубові, різноманітні соснові ліси), що підлягають охороні в Західній Європі відповідно до згаданих документів, в Україні не мають охоронного статусу. Розроблено систему екологічних індикаторів сталого розвитку, що забезпечують інформацію про навколишнє середовище, відображають цінність території та є основою для визначення необхідного охоронного статусу й шляхів невиснажливого використання природних ресурсів з одночасним їх відновленням. Зазначена системи індикаторів регіонального та державного рівня призначена для проведення екологічних експертиз, прийняття відповідних рішень, створення проектів прогнозів.

2 ПРАВОВІ ЗАХОДИ З ОХОРОНИ РОСЛИННОГО СВІТУ

2.1 Рослинний світ як об'єкт правової охорони та використання

Одним з основних складників навколишнього природного середовища є рослинний світ, фундаментальне значення якого для найважливіших біосферних процесів важко переоцінити. Він є одним з найважливіших природних чинників подальшого розвитку суспільства. Масштаби впливу (як правило, негативного) сучасного суспільного виробництва на рослинний світ невинно зростають. Частина території України перебуває у важкому екологічному стані, що у свою чергу потребує правового регулювання використання, охорони й відтворення рослинного світу.

Рослинному світу, як природному об'єкту, притаманна низка особливостей, як-то:

- можливість його відновлення;
- пов'язаність у силу його природних якостей безпосередньо із землею, водою, іншими об'єктами рослинного світу;
- віднесення (як і об'єктів тваринного світу) до об'єктів живої природи;
- виконання ним екологічної, економічної, культурно-оздоровчої та інших функцій.

За сучасних умов на перший план виходить саме екологічна роль рослинного світу. Він є компонентом екологічної системи, поєднує земельні й водні ресурси, виконує екологічні функції: кліматорегулюючу, захисту середовища, ґрунтозахисну, водоохоронну, санітарно-оздоровчу, а також є джерелом поповнення атмосфери киснем, середовищем життєдіяльності тварин, фільтрує відходи виробництва й очищує повітря. Економічні функції рослинного світу полягають у тому, що він традиційно є джерелом деревини

(щодо лісів) та іншої рослинної продукції, яка задовольняє потреби населення й господарства.

Рослинний світ у житті людей має також культурно-естетичне, науково-пізнавальне й рекреаційне значення. Приміром, декоративна рослинність справляє естетичний вплив на стан довкілля й людини.

Наявність у рослинному світі властивих йому природних характеристик у кінцевому підсумку обумовлює відбиття у правових приписах специфічності поведінки суб'єктів, особливо з питань власності, відтворення й охорони цього природного об'єкта.

У Законі України «Про рослинний світ» [9] вперше в екологічному законодавстві вживається термін «рослинний світ», який указує на самотійність природного об'єкта, і зазначається, що саме цим правовим актом регулюються відносини у сфері охорони, використання й відтворення дикорослих та інших рослин несільськогосподарського призначення – судинних, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань та їх місцезростань, тобто флористичних відносин. Що ж стосується відносин у сфері охорони, використання й відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення, то вони впорядковуються відповідним законодавством України.

Для чіткого окреслення межі застосування законодавства про рослинний світ (флористичного законодавства) слід мати на увазі безпосередній зв'язок певного природного об'єкта з навколишнім природним середовищем. Адже вилучення частини такого об'єкта призводить до того, що певні відносини, що виникають щодо нього, переходять уже в цивільно-правову сферу регламентації, оскільки цей об'єкт у такому випадку набуває специфічних ознак і властивостей товарно-матеріальної цінності. Таким чином, об'єкти рослинного світу безпосередньо пов'язані з навколишнім природним середовищем, становлять собою об'єкт правового регулювання законодавства про рослинний світ [10, 11].

Закон України «Про рослинний світ» у ст. 3 наводить дефініцію рослинного світу як сукупності усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території [9].

Розглянувши зміст трактування категорії «рослинний світ», можемо дійти висновку, що воно, на жаль, має суто природничий і аж ніяк не правовий характер, оскільки в ньому бракує належних юридичних ознак розглядуваного природного об'єкта.

Рослинний світ – це об'єкт права власності, суверенних прав, що становить собою сукупність видів диких рослин, а також грибів та утворених ними угруповань, які зростають у стані природної свободи на території України, у межах внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу й виключної (морської) економічної зони України, щодо якого встановлено відповідний правовий режим, який забезпечує його належне використання, охорону й відтворення [10].

Об'єкти рослинного світу – це дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби на всіх стадіях розвитку й утворені ними природні угруповання.

Залежно від місцезростання цих об'єктів і віднесення їх до певної категорії вони поділяються на рослинні ресурси загальнодержавного і місцевого значення.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення належать [9]:

- об'єкти рослинного світу у межах: внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України; поверхневих вод (озер, водосховищ, річок, каналів), що розташовані і використовуються на території більш ніж однієї області, а також їх притоків усіх порядків; природних та біосферних заповідників, національних природних парків, а також заказників, пам'яток природи,

ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення;

- лісові ресурси державного значення;
- рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, види яких занесені до Червоної книги України;
- рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України.

До природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення законодавством України можуть бути віднесені й інші об'єкти рослинного світу.

До природних рослинних ресурсів місцевого значення відносяться дикорослі та інші несільськогосподарського призначення судинні рослини, мохоподібні, водорості, лишайники, а також гриби, не віднесені до природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення.

2.2 Правове забезпечення використання рослинного світу

Рослинний світ як сукупність рослинних угруповань вкриває більшу частину поверхні суші та перебуває у водоймищах і становить важливий компонент біосфери Землі. Він безпосередньо пов'язаний із особливостями клімату, водного режиму, ґрунту, рельєфу, а також тваринним світом, разом із яким створює різноманітні біогеоценози. Правове регулювання його використання та охорони має надзвичайно важливе значення для підтримання екологічної рівноваги, забезпечення екологічного збалансованого процесу експлуатації всіх природних ресурсів.

Відповідно до Закону «Про рослинний світ» використання природних рослинних ресурсів здійснюється в порядку загального або спеціального використання [9].

У порядку загального використання природних рослинних ресурсів громадяни можуть збирати лікарську і технічну сировину, квіти, ягоди, плоди, гриби та інші харчові продукти для задоволення власних потреб, а також використовувати ці ресурси в рекреаційних, оздоровчих, культурно-освітніх та виховних цілях. Воно здійснюється громадянами з додержанням правил, що затверджуються центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, без надання їм відповідних дозволів та безплатно [10, 11].

Загальне використання природних рослинних ресурсів у разі їх виснаження, різкого зменшення популяційної та ценотичної різноманітності може бути обмежене місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, а також спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими центральними органами виконавчої влади відповідно до їх компетенції.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів здійснюється за дозволом юридичними або фізичними особами для задоволення їх виробничих та наукових потреб, а також з метою отримання прибутку від реалізації цих ресурсів або продуктів їх переробки [9 – 11].

Видами спеціального використання природних рослинних ресурсів, що передбачені діючим флористичним законодавством, є:

- збирання лікарських рослин; заготівля деревини під час рубок головного користування;
- заготівля живиці;
- заготівля кори, лубу, деревної зелені, деревних соків тощо;
- збирання квітів, ягід, плодів, горіхів, насіння, грибів, лісової підстилки, очерету тощо;

- заготівля сіна;
- випасання худоби.

Законодавством України можуть передбачатися й інші види спеціального використання природних рослинних ресурсів.

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів загальнодержавного значення здійснюється за дозволом, що видається в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України, а природних рослинних ресурсів місцевого значення – за дозволом, що видається в порядку, який визначається органами місцевого самоврядування.

Заготівля деревини під час рубок головного користування, живиці на земельних ділянках лісового фонду здійснюється в порядку, що встановлюється Лісовим кодексом України. Інші види спеціального використання рослинних ресурсів на земельних ділянках лісового фонду здійснюються в порядку, що встановлюється Законом України «Про рослинний світ», Лісовим кодексом України та іншими нормативно-правовими актами [9, 12].

Спеціальне використання природних рослинних ресурсів є платним. Розмір збору за спеціальне використання природних рослинних ресурсів визначається з урахуванням природних запасів, поширення, цінності, можливості відтворення, продуктивності цих ресурсів.

Порядок визначення збору та нормативи плати за спеціальне використання природних рослинних ресурсів встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Природні рослинні ресурси використовуються з метою:

- здійснення природоохоронної, рекреаційної, оздоровчої, культурно-освітньої, виховної, науково-дослідної та господарської діяльності;
- для забезпечення потреб населення у технічній, лікарській, пряно-ароматичній, харчовій сировині з дикорослих рослин;

- для випасання худоби, для забезпечення інших потреб тваринництва;
- для потреб бджільництва;
- для потреб мисливського та рибного господарства.

Природні рослинні ресурси можуть використовуватися з господарською метою і для інших потреб, передбачених законодавством.

Використання природних рослинних ресурсів з природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно-освітньою метою здійснюється в порядку загального використання.

Для проведення науково-дослідних робіт, пов'язаних з використанням природних рослинних ресурсів, у встановленому земельним законодавством порядку можуть визначатися спеціальні земельні ділянки, на яких зростають об'єкти рослинного світу. Правила використання природних рослинних ресурсів з науково-дослідною метою затверджуються Мінприроди України. У разі виявлення порушення законодавства про рослинний світ та використання природних рослинних ресурсів не з науково-дослідною метою у встановленому законодавством порядку може бути прийняте рішення про обмеження або заборону використання природних рослинних ресурсів [11].

Промислове збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин провадиться з урахуванням принципів невиснаження природних рослинних ресурсів, збереження сприятливих умов для життя диких тварин та охорони довкілля.

Закупівля лікарської та технічної сировини з дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб здійснюється за умови наявності у них дозволів на спеціальне використання природних рослинних ресурсів.

Збирання технічної, лікарської, пряно-ароматичної, харчової сировини з дикорослих рослин здійснюється відповідно до правил, що затверджуються Кабінетом Міністрів України за поданням Мінприроди України.

Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва здійснюється на земельних

ділянках, що визначаються в установленому земельним законодавством порядку, який передбачено ст. 34 Земельного кодексу України [13]. Відповідно до нього, громадяни можуть орендувати земельні ділянки для сінокосіння і випасання худоби. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування можуть створювати на землях, що перебувають у власності держави чи територіальної громади, громадські сіножаті і пасовища.

Використання природних рослинних ресурсів для випасання худоби та забезпечення інших потреб тваринництва забороняється, якщо це може призвести до деградації земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, або перешкоджає їх своєчасному природному відновленню.

Використання природних рослинних ресурсів для потреб бджільництва здійснюється безоплатно і без отримання дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів шляхом розміщення пасік на відповідних земельних ділянках за погодженням із власником, користувачем (у тому числі орендарем) такої ділянки.

Розміщення пасік на земельних ділянках лісгосподарського призначення здійснюється без права рубок дерев і чагарників, розчищення та розорювання земельних ділянок лісгосподарського призначення і спорудження на них будівель капітального типу. Місця розміщення пасік визначаються з урахуванням умов ведення лісового господарства і спеціального використання лісових ресурсів.

Використання природних рослинних ресурсів для потреб мисливського та рибного господарства здійснюється з урахуванням вимог Закону «Про рослинний світ» [9], а також земельного, водного законодавства та законодавства про тваринний світ.

Юридичні або фізичні особи, які здійснюють ведення мисливського і рибного господарства, зобов'язані здійснювати заходи щодо охорони природних рослинних угруповань на території закріплених за ними мисливських та рибогосподарських водойм. При цьому слід зазначити, що

Законом України «Про тваринний світ» передбачена необхідність охорони середовища перебування, умов розмноження та шляхів міграції тварин. Так, відповідно до ст. 39 Закону України «Про тваринний світ» підприємства, установи, організації і громадяни при здійсненні будь-якої діяльності, що впливає або може впливати на стан тваринного світу, зобов'язані забезпечувати охорону середовища існування, умов розмноження і шляхів міграції тварин [14].

2.3 Правова охорона рослинного світу

Охорона рослинного світу передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезростання, збереження від знищення, пошкодження, захист від шкідників і хвороб, а також невиснажливе використання.

Охорона рослинного світу здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, власниками та користувачами (у тому числі орендарями) земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти рослинного світу, а також користувачами природних рослинних ресурсів.

Як встановлено у Законі «Про рослинний світ» [9], охорона рослинного світу забезпечується:

- встановленням правил і норм охорони, використання та відтворення об'єктів рослинного світу;
- проведенням екологічної експертизи та інших заходів з метою запобігання загибелі об'єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;
- захистом земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, від ерозії, підтоплення, заболочення, засолення, висихання, ущільнення, засмічення, забруднення промисловими і побутовими відходами і

стоками, хімічними й радіоактивними речовинами та від іншого несприятливого впливу;

- створенням та оголошенням територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- організацією наукових досліджень, спрямованих на забезпечення здійснення заходів щодо охорони та відтворення об'єктів рослинного світу;
- розвитком системи інформування про об'єкти рослинного світу та вихованням у громадян дбайливого ставлення до них;
- створенням системи державного обліку та здійснення державного контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
- занесенням рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги України, та рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань – до Зеленої книги України;
- встановленням юридичної відповідальності за порушення порядку охорони та використання природних рослинних ресурсів;
- здійсненням інших заходів і встановленням законодавством інших вимог щодо охорони рослинного світу.

Великого значення в охороні рослинного світу набуває правове регулювання проведення екологічної експертизи. Як зазначено в Законі «Про рослинний світ», під час проведення екологічної експертизи проектів схем розвитку і розміщення продуктивних сил, генеральних планів розвитку населених пунктів, схем районного планування та іншої документації, а також розрахунків, проектів будівництва і реконструкції (розміщення, технологічного переоснащення) підприємств, споруд та інших об'єктів, впровадження нової техніки, технології обов'язково повинен враховуватися їх вплив на стан рослинного світу та умови його місцезростання. Так само

повинні враховуватися вимоги щодо охорони об'єктів рослинного світу під час розробки і встановлення екологічних нормативів [9].

Важливою формою охорони рослинного світу є охорона рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин та типових природних рослинних угруповань. Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, види рослин, що зростають в природних умовах на території України, у межах її територіальних вод, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, підлягають особливій охороні і заносяться до Червоної книги України [15].

Рідкісні і такі, що перебувають під загрозою зникнення, та типові природні рослинні угруповання підлягають охороні на всій території України і заносяться до Зеленої книги України [16].

Положення про Зелену книгу України затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29 серпня 2002 р. і встановлює порядок ведення Зеленої книги України, визначає категорії рідкісних, таких, що зникають, і типових природних рослинних угруповань, що потребують охорони та внесення до Зеленої книги, а також шляхи здійснення охорони природних рослинних угруповань, внесених до Зеленої книги України. Ввезення в Україну і вивезення за її межі об'єктів рослинного світу здійснюється за правилами, що встановлюються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі охорони навколишнього природного середовища [17].

2.4 Юридична відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ

Юридична відповідальність у галузі охорони та використання рослинного світу – це такий стан суспільних відносин, для якого характерним є примусове (каральне) забезпечення правовими засобами

виконання спеціальних вимог законодавства про рослинний світ або застосування до винних осіб компенсаційних заходів.

Порушення законодавства про рослинний світ відповідно до ст. 40 Закону України «Про рослинний світ» тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України [9].

Відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ несуть особи, винні у:

- самовільному спеціальному використанні природних рослинних ресурсів;
- порушенні правил загального використання природних рослинних ресурсів; протиправному знищенні або пошкодженні об'єктів рослинного світу;
- порушенні вимог охорони умов місцезростання об'єктів рослинного світу;
- порушенні вимог щодо охорони, використання та відтворення рослинного світу під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в дію, експлуатації споруд та об'єктів, застосування технологій, які негативно впливають на стан об'єктів рослинного світу;
- перевищенні лімітів використання природних рослинних ресурсів;
- самовільному проведенні інтродукції та акліматизації дикорослих видів рослин;
- реалізації лікарської та технічної сировини дикорослих рослин, зібраної без дозволу на спеціальне використання природних рослинних ресурсів;
- закупівлі лікарської та технічної сировини дикорослих рослин у юридичних або фізичних осіб, які не мають дозволу на їх спеціальне використання;

- порушенні правил вивезення за межі України і ввезення на її територію об'єктів рослинного світу;
- невнесенні збору за використання природних рослинних ресурсів у встановлені строки.

Законодавством може бути встановлена відповідальність і за інші види порушень у сфері охорони, використання та відтворення рослинного світу.

Цивільно-правова відповідальність за порушення законодавства про рослинний світ, об'єкти якого перебувають у межах населених пунктів, встановлена постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 1999 р. «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів», якою затверджені відповідні такси [18].

Такси передбачені для обчислення розміру шкоди, заподіяної внаслідок:

- знищення або пошкодження дерев і чагарників;
- знищення або пошкодження газонів і квітників;
- використання не за призначенням парків, скверів, гідропарків, інших озелених та земельних ділянок, відведених для їх створення, за самовільний проїзд та заїзд на них транспортних засобів, засмічення водойм на їх територіях.

Відшкодування збитків, заподіяних рослинним ресурсам за межами населених пунктів, регламентується постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 1996 р. «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству». Відповідно до п. 2 цієї постанови, такси для обчислення розміру стягнень за шкоду, заподіяну лісовому господарству підприємствами, установами, організаціями та громадянами, застосовуються для обчислення шкоди, заподіяної знищенням, пошкодженням чи незаконною рубкою окремих дерев, груп дерев, чагарників на сільськогосподарських угіддях, садибах, присадибних, дачних і садових ділянках, що не належать до лісового фонду [19].

До інших видів відповідальності за порушення законодавства про рослинний світ віднесено адміністративну, кримінальну та дисциплінарну відповідальність.

До адміністративної відповідальності можуть бути притягнуті громадяни або посадові особи у випадках, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення [20].

Факт вчинення адміністративного правопорушення засвідчується протоколом про вчинення адміністративного проступку.

Адміністративна відповідальність передбачена за наступні порушення законодавства про рослинний світ [20]:

- самовільне випалювання сухої рослинності або її залишків (ст. 77 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- виготовлення та збут заборонених знарядь добування об'єктів рослинного світу, а також збут незаконно добутої продукції (ст. 85 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- незаконне вивезення з України або ввезення на її територію об'єктів рослинного світу, у тому числі ботанічних колекцій (ст. 88 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- порушення порядку придбання чи збуту об'єктів рослинного світу (ст. 88 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку ботанічних колекцій та торгівля ними (ст. 88 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- порушення вимог щодо охорони видів рослин, занесених до Червоної книги України (ст. 90 Кодексу України про адміністративні правопорушення);
- перевищення лімітів та нормативів використання природних ресурсів (у тому числі і природних рослинних ресурсів) (ст. 91 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Крім того, Кодексом про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність за порушення законодавства про захист рослин (ст. 83 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

У Кримінальному кодексі України передбачена відповідальність за знищення або пошкодження лісових масивів (ст. 245), незаконну порубку лісу (ст. 246), порушення законодавства про захист рослин (ст. 247) [21].

Знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, уздовж залізниць або інших таких насаджень вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом караються обмеженням волі на строк від 2 до 5 років або позбавленням волі на той самий строк. Якщо такі діяння спричинили загибель людей, масову загибель тварин або інші тяжкі наслідки, порушники караються позбавленням волі на строк від 5 до 10 років.

Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотної шкоди, а також вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або в інших особливо охоронюваних лісах карається штрафом від 50 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до 6 місяців, або обмеженням волі на строк до 3 років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого.

Порушення правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки, карається штрафом до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 2 років.

Дисциплінарна відповідальність є одним із засобів впливу на осіб, для яких дії по охороні, використанню та відтворенню дикорослих та інших несільськогосподарського призначення природних рослинних ресурсів є посадовим обов'язком. Види дисциплінарних стягнень за відповідні порушення передбачені Кодексом законів про працю України [22].

2.5 Міжнародно-правовий захист рослинного світу

Предметом регулювання міжнародного права рослинного світу є міжнародні відносини з приводу їх охорони або раціонального використання.

До теперішнього часу можна виділити основні предметні області міжнародно-правової охорони рослинного світу:

- обмеження шкідливих впливів на рослинний світ;
- регулювання науково-технічного співробітництва держав по охороні рослинного світу.

Міжнародно-правові відносини в області охорони рослинного і тваринного світу регулюються загальновизнаними принципами і нормами сучасного міжнародного права, закріпленими в Статуті Організації Об'єднаних Націй і інших основних міжнародно-правових актах.

Принцип охорони рослинного світу на благо нинішнього і майбутнього поколінь є одним з основних спеціальних принципів. Елементи цього принципу містяться в Стокгольмській декларації Організації Об'єднаних Націй (щодо питань навколишнього середовища), 1972 р., Заключному акті Наради безпеки та співробітництва в Європі, 1975 р., Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права, 1982 р., Декларації Організації Об'єднаних Націй щодо навколишнього середовища та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 1992 р. [23 – 27].

Охорона рослинного світу є необхідною умовою життя нинішнього і майбутнього поколінь. Держави й інші суб'єкти міжнародного права зобов'язані приймати всі можливі заходи для збереження рослинного світу і його раціонального використання. Значимість даного принципу полягає в тому, що він визначає основний напрямок розвитку міжнародного права охорони рослинного світу. Ряд інших спеціальних принципів розвивають закладену в ньому основну міжнародно-правову концепцію стосовно до окремих інститутів міжнародно-правової охорони рослинного світу. Рослинний світ заради блага нинішнього і майбутнього поколінь повинен

бути захищеним чітко продуманими плануванням і використанням. Цей принцип займає центральне місце в стійкому розвитку, і право на розвиток повинне здійснюватися таким чином, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього і майбутнього поколінь людей, а охорона флори повинна стати невід'ємною частиною розвитку.

Принцип міжнародного природоохоронного співробітництва, в тому числі рослинного світу найбільш повно викладений у Стокгольмській декларації 1972 р. [10, 23].

В сучасних умовах неможливо цілком виключити випадки екологічного збитку через дію нездоланної сили чи через виникнення нових видів людської діяльності, якщо вони не урегульовані правовими нормами. Тому виникає усе більша необхідність розробки спеціальних принципів попереджувального характеру, що вже закріплені в міжнародних угодах. Сюди можливо віднести наступні принципи:

- принцип попередньої оцінки впливу на флору;
- принцип обміну інформацією;
- принцип завчасного повідомлення і проведення консультацій із приводу будь-якої діяльності, здатної завдати істотної шкоди флорі інших держав.

Принцип попередньої оцінки впливу на рослинний світ був закріплений в Європейській конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище в трансграничному контексті, Еспо, 1991 р. [27]. В його основу покладено те, що держави зобов'язані до початку здійснення яких-небудь дій проводити консультації з приводу того, чи може запланована діяльність завдати шкоди флорі за межами дії національної юрисдикції чи ж вона є в цьому відношенні безпечна.

Принцип обміну інформацією про екологічну ситуацію на національному і регіональному рівнях наведено у Конвенції про трансграничне забруднення повітря на великі відстані, 1979 р., Конвенції про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 р. [28, 29].

Принцип оцінки трансграничних екологічних наслідків планованої діяльності був розроблений ЮНЕП і стосується оцінки як короткострокових, так і довгострокових наслідків, при цьому враховується вплив на усі види природних об'єктів, розташованих не тільки на території держави, але і на міжнародному просторі загального користування.

Захисту рослинного і тваринного світу присвячена Рамсарська конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, 1971 р. [30]. Метою Конвенції є запобігання надмірної експлуатації флори і фауни за допомогою введення контролю за торгівлею цими видами через систему експортно-імпортних дозволів. Ця конвенція передбачає строго регульований і контрольований порядок міжнародної торгівлі видами диких рослин, що знаходяться під погрозою зникнення, з метою стримування видобутку цих рослин і стимулювання дбайливого до них відношення в країнах-учасницях конвенції. Уряд цих країн, відповідно до конвенції, ввів систему дозволів і спеціальних посвідчень на кожен екземпляр та партію рослин (у живому чи законсервованому виді), що вивозяться, ввозяться чи перевозяться транзитом через країну [30].

У 1998 р. в Орхусе (Данія) була прийнята Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя, що стосуються довкілля [31]. Вона спрямована на забезпечення прав громадян і громадських організацій на отримання інформації в області охорони флори і регулювання всіх аспектів здійснення права громадськості на доступ до особистої участі в процесі прийняття екологічно значимих рішень, включаючи процес їхньої розробки, а також забезпечення для громадян і громадських організацій доступу до правосуддя у випадку обмеження їхнього права на екологічну інформацію в прийнятті екологічно значимих рішень [31].

У документі «Виклик часу змін» [32], прийнятому в 1992 р., у рамках Хельсінкського процесу запропонована розробка широкомасштабного плану дій по охороні рослинного світу.

Основою для міждержавного співробітництва в області охорони навколишнього середовища, в тому числі рослинного світу країн-членів Союзу Незалежних Держав є Угода «Про взаємодію в області екології й охорони навколишнього середовища» 1992 р. і Протокол про обов'язки, права і відповідальність учасників Угоди [33, 34]. Угода спрямована на гармонізацію прийнятих природоохоронних законодавчих актів, екологічних норм і стандартів; спільну розробку і здійснення міждержавних програм і проектів в області природокористування; застосування загальних підходів і критеріїв для методів і процедур оцінки якості і контролю стану навколишнього середовища, в тому числі рослинного і тваринного світу й антропогенних впливів на неї; забезпечення порівнянності даних про стан навколишнього середовища та міждержавному і міжнародному співробітництві; створення і підтримку міждержавної екологічної інформаційної системи; вироблення і здійснення погодженої науково-технічної політики в сфері охорони рослинного і тваринного світу.

Співробітництво здійснюється через такий багатобічний механізм, як Міждержавна екологічна рада і Міждержавний екологічний фонд [11].

У Міждержавну екологічну раду входять керівники відомств по охороні навколишнього середовища держав. Рішення він приймає на основі консенсусу. Рада координує співробітництво держав в області охорони рослинного світу, займається розробкою нормативних актів, проводить за участю представників зацікавлених сторін екологічну експертизу програм і прогнозів розвитку продуктивних сил, інвестиційних і інших проектів, реалізація яких торкається чи може торкатися інтересів двох або більше сторін; надає допомогу у вирішенні екологічних суперечок.

Через Міждержавний екологічний фонд фінансуються міждержавні програми, допомога в ліквідації надзвичайних екологічних ситуацій і наукові дослідження в області рослинного світу і навколишнього середовища взагалі.

У рамках Міжпарламентської асамблеї створений Відділ по охороні навколишнього середовища, а одним з напрямків діяльності Асамблеї є підготовка модельних законів в області природокористування й охорони навколишнього середовища, в тому числі рослинного світу.

У 1992 р. також було прийняте рішення про створення Міждержавного екологічного банку, який здійснює фінансування міжнародних природоохоронних програм.

У міжнародно-правовій охороні рослинного світу важлива роль належить співробітництву в області охорони лісів та іншої рослинності материків. Метою міжнародного співробітництва в області охорони лісів – є забезпечення екологічно обґрунтованого використання і надійної охорони лісових і інших природних рослинних ресурсів земної кулі.

Люди недооцінюють масштаби погрози їхньому власному існуванню, що виникає в результаті деградації рослинного світу. А тому, як відзначається Міжнародним союзом охорони природи і природних ресурсів, діяльність по охороні диких рослин у світі поки що є мінімальною.

Прагнучи перебороти стан застою й інертності в даній області охорони навколишнього середовища, Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів у 70-х рр. провів велику роботу по залученню уваги міжнародної громадськості до охорони видів диких рослин.

Україна ратифікувала велику кількість міжнародних Конвенцій з охорони і раціонального використання рослинного світу та активно бере участь у роботі міжнародних організацій з цього питання.

Українські підприємства, установи, організації та громадяни вживають заходів для запобігання загибелі тварин під час здійснення виробничих процесів, у тому числі зберігання, транспортування, застосування небезпечних для тварин препаратів, хімічних речовин та сполук,

складування, знищення, захоронення промислових і побутових відходів, проведення сільськогосподарських, лісогосподарських, лісозаготівельних та інших робіт, а також під час експлуатації електричної мережі та транспортних засобів. Це положення цілком відповідає міжнародно-правовим нормам і стандартам.

3 РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ РОСЛИННОГО СВІТУ В МЕЖАХ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1 Кадастр природно рослинних ресурсів

Статтею 38. Закону України «Про рослинний світ» передбачено ведення державного обліку і кадастру рослинного світу. Відповідно до неї державний облік і кадастр рослинного світу ведеться з метою обліку кількісних, якісних та інших характеристик природних рослинних ресурсів, обсягу, характеру та режиму їх використання, а також для здійснення систематичного контролю за якісними і кількісними змінами в рослинному світі і для забезпечення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також власників та користувачів (в тому числі орендарів) земельних ділянок, на яких знаходяться об'єкти рослинного світу, відомостями про стан рослинного світу [9].

Державний облік і кадастр рослинного світу містять систему відомостей і документів про розподіл об'єктів рослинного світу між власниками і користувачами (в тому числі орендарями) земельних ділянок, кількісні та якісні характеристики народногосподарської і наукової цінності рослинних ресурсів, поділ природних рослинних угруповань на категорії, економічну оцінку технічних, кормових, лікарських, харчових та інших властивостей природних рослинних ресурсів, інші дані про рослинні природні ресурси, необхідні для забезпечення їх невиснажливого використання, відтворення й ефективної охорони [35].

Порядок ведення державного обліку і кадастру рослинного світу визначається Кабінетом Міністрів України.

Рослинну сировину прийнято поділяти на групи за чотирма ознаками: заготовлювана частина, активний початок, фізіологічна дія та застосування в промисловості [36].

1. Заготовлювальна частина це діюча речовина, яка міститься в різних частинах рослини. Виходячи з цього рослинну сировину поділяють на:

- бруньки (береза, сосна, тополя);
- листки (суниця, кропива, подорожник);
- квіти (конвалія, липа, бузина);
- насіння та сухі плоди (вільха, хміль);
- ягоди та інші соковиті плоди (шипшина, суниця);
- коріння та коренивища (лопух, валеріана);
- кора (дуб, ялина);
- інша рослинна сировина (дубовий мох, губка модринова).

2. Активний початок – алкалоїди, глікозиди, дубильні речовини, ефірні масла, вітаміни, смоли, фарбувальні речовини, інші речовини.

3. Фізіологічна дія. Захворювання органів дихання, хвороб серця та кровоносної системи, захворювання нирок та сечових шляхів, захворювання жіночих статевих органів, шлунково-кишкових захворюваннях, захворювання печінки та жовчевих шляхів, ревматичних захворюваннях та хворобах обміну, захворювання нервової системи, при абсцесах, фурункулах та ранах.

4. Використання в промисловості. Рослинну сировину використовують у харчовій, парфюмерно-косметичній, медичній, гумовій, металургійній, поліграфічній, текстильній промисловості та у шкіряному виробництві.

Кадастр природних рослинних ресурсів в складі комплексного територіального кадастру природних ресурсів ведеться з метою оцінки стану рослинних ресурсів, здійснення систематичного контролю за їх кількісними і якісними змінами.

Кадастр застосовується і для удосконалення механізму використання, відтворення та охорони рослинних ресурсів, зокрема:

- плати за право користування рослинними ресурсами;

- плати за нанесення шкоди рослинним ресурсам та порушення правил їх заготівлі;
- удосконалення нормативів використання ресурсів;
- формування позабюджетних фондів охорони і відтворення дикорослої (продукції) і лікарсько-технічної сировини;
- стимулювання охорони рослинних ресурсів їх відтворення та раціональне використання.

На основі кадастрової оцінки створюються умови для залучення рослинних ресурсів у сферу соціально-економічних відносин та підвищення значення рослинних ресурсів в структурі природно-ресурсного потенціалу.

Кадастр ресурсів рослинного світу складається із аналітичних розробок де відображаються [37]:

- особливості розміщення стану і динаміки рослинних ресурсів за природними зонами (рівнинна і гірська);
- оцінка факторів, що впливають на стан та динаміку рослинних ресурсів;
- аналіз інформації, що не піддається систематизації в сфері ресурсів рослинного світу та їх використання і короткостроковий прогноз (зміни стоку) ресурсів, за їх видовою та популяційною структурою;
- наукові основи оптимізації, рекомендації щодо використання і відтворення рослинних ресурсів в наступному сезоні.

Принципова схема формування кадастру включає систему даних про правовий режим угідь, де зосереджуються ресурси дикорослої продукції і лікарсько-технічної сировини; розподіл угідь за користувачами (власниками), в тому числі і орендарями, та дані, що характеризують кількісні і якісні параметри ресурсів рослинного світу, картування рослинних ресурсів за їх видами.

Об'єктами кадастрової оцінки є дикорослі рослини (гриби, ягоди, горіхи та технічна сировина, лікарські рослини) на всіх стадіях розвитку та

утворені ними природні угруповання, що використовуються, або можуть бути використані населенням для потреб виробництва, медицини, харчування тощо. Предметом оцінки виступають проблеми регулювання і управління процесами відтворення і експлуатації природних рослинних угруповань [35].

Склад документації кадастру природних рослинних ресурсів визначається інструкцією, що затверджується Міністерством екології та природних ресурсів України за погодженням з відповідними міністерствами і відомствами.

Документація кадастру природних рослинних ресурсів ведеться з урахування на основі даних державного земельного кадастру, кадастру лісових ресурсів, матеріалів лісовпорядкування. Інвентаризації і лікарсько-технічної сировини та звітних даних що характеризують обсяги їх заготівлі, реалізації і використання [37].

Документація регіонального кадастру природних рослинних ресурсів поповнюється один раз на п'ять років, а на рівні району щорічно.

Територіальний кадастр природних рослинних ресурсів ведеться спеціалістами регіонального управління лісового господарства, Міністерством екології та природних ресурсів України та спеціалістами науково-дослідних установ відповідного профілю.

3.1.1 Інформаційне забезпечення кадастрової оцінки природних рослинних ресурсів

Основними матеріалами інформаційної бази кадастру є [35]:

- результати інвентаризації стану дикорослої продукції і лікарсько-технічної сировини, що періодично проводиться в регіоні лісовпорядними експедиціями Українського лісовпорядного підприємства;
- результати досліджень рослинних ресурсів науково-дослідних організацій і інститутів; щорічні звітні дані щодо господарського

використання дикорослої рослинної продукції і лікарської сировини (за офіційними джерелами);

- споживчі та екологічні цінності природних рослинних угруповань встановлених за літературними джерелами.

Необхідною передумовою розробки кадастру є детальне визначення місць розповсюдження рослинних угруповань. Що мають господарське значення, на основі загальноприйнятих методів, що використовують в практиці лісовпорядкування, лісового господарства, науково-дослідних організацій. Загалом методи оцінки розміщення рослинних ресурсів визначаються, виходячи із специфіки організації їх обліку (оцінки), заготівлі і реалізації.

Ресурсна оцінка – це комплекс робіт, які можна поділити на три основні, послідовно поєднані етапи: рекогносцирувальний, польовий та камеральний [37, 38].

Рекогносцирувальний стан включає: обробку звітних матеріалів заготівельних, землевпорядних, лісовпорядкувальних організацій та літературних джерел, які містять дані про рослинні ресурси, їх розміщення, види, обсяги, можливості використання.

Основним інформаційним матеріалом є таксаційні описи лісовпорядкування, що дають можливість встановити площі потенційних місцезростань конкретних видів дикорослої продукції і лікарської сировини, аналогічно використовуються матеріали землевпорядкування, в яких також наводяться дані про господарське використання не залісених територій (типи угідь), їх фізико-географічна, іноді, ботанічна, характеристика. Хорологія будь якого виду рослин в Україні визначається за літературними джерелами [39, 40].

Уточнення розповсюдження дикорослої продукції і лікарсько-технічної сировини встановлюється на місцевості. Для цього на адміністративну карту наносяться маршрути експедиційного обстеження. При цьому враховуються особливості розміщення транспортних шляхів та їх якість. Виділяються

основні пункти проведення польових робіт, для яких складають детальніші робочі маршрути на планово-картографічних матеріалах лісо- і землевпорядкування. Допоміжна інформація отримується в результаті співбесід з працівниками лісництв, заготівельних організацій. Кількість і напрямки робочих маршрутів складають так, щоб вони співпадали з попередньо наміченим розміщенням потенційно продуктивних масивів рослин, що представляють інтерес в господарському відношенні.

На основі матеріалів рекогносцирувальних обстежень складаються схеми розміщення масивів дикорослих рослин, на підставі яких складається маршрут подальших польових обстежень з посівною закладкою пробних площ і облікових ділянок, а також проведенням фітоценологічного вивчення рослинних угруповань з наявністю видів господарсько-корисних рослин.

Для визначення запасів сировини диких рослин існує декілька підходів. Найчастіше застосовуються відбірковий підхід для визначення ресурсів. При такому підході підбір потенційно продуктивних ділянок та складання робочих маршрутів базується на геоботанічних, лісо- та землевпорядних матеріалах. Використання цього підходу при достатньому обсязі вибірки дозволяє екстраполювати одержані кількісні характеристики врожайності рослин, які вивчаються, конкретних продуктивних ділянок на аналогічні та еколого-фітоценологічні параметри площі. Дані про приуроченість популяцій конкретних видів рослин до певних ценокомплексів дають можливість, використовуючи земле- та лісовпорядкувальні матеріали, встановити потенційні площі з наявністю сировини рослин, які мають господарське значення [35].

В процесі вибірових досліджень визначається щільність запасу сировини на попередньо виділених ділянках. Під час обстеження території виявляються основні та резервні масиви, перспективні для організації промислових заготівель дикорослої продукції та лікарської сировини. При цьому:

- встановлюється щільність запасу сировини;

- визначається оптимальний режим експлуатації заростей;
- закладаються пробні площі на вивчення відновлення заростей рослин після заготівлі сировини;
- беруться зразки для визначення коефіцієнта усушки сировини рослин.

Необхідно відмітити, що для багатьох видів рослин важко попередньо встановити потенційно продуктивні ділянки, тому в процесі експедиційних робіт за допомогою спеціалістів земельного та лісового господарств уточнюються і обстежуються основні місцезростання цих видів.

Експедиційне обстеження потенційних місцезростань видів проводиться шляхом закладки пробних площ і облікових ділянок для визначення щільності запасу сировини, вивчення еколого-ценотичних особливостей рослин. Розміри пробних площ і облікових ділянок встановлюються в залежності від морфобіологічних особливостей досліджуваного виду, характеру розміщення його на ділянці. Для середньо- і високорослих трав'янистих рослин (звіробою звичайного, материнки звичайної, валеріани лікарської та ін.), які рідко складають однорідні зарості, пробна площа варіює в межах 100 м² з обліковими ділянками 1 м². Так розміри пробної площі зручні також для визначення щільності сировини цмину піскового, чистотілу великого, сухоцвіту багрового, бобівнику трилистого, конвалії звичайної, деревію звичайного, гірчаку зміїного [41].

Розмір облікових ділянок може змінюватись в залежності від характеру розміщення зарості. Кількість пробних площ залежить від площі зарості. Мінімальна площа зарості, на якій доцільно проводить кількісне визначення запасів сировини звичайно більше 0,5 га.

Розміщення облікових ділянок в межах пробної площі може бути довільним, хоча більш достовірна інформація виходить при розміщенні їх трансектами (паралельними, радіальними, діагональними) через рівномірні відстані. Кількість облікових ділянок на пробній площі варіює в межах 25.

Для вивчення залежності врожайності сировини від еколого-ценотичних факторів і обліку сировини чагарникових і деревних дикоростучих рослин застосовується метод модельних екземплярів.

На кожній пробній площі проводиться повне геоботанічне описання з характеристикою еколого-ценотичних умов зростання, участі господарське цінної (лікарської) рослини в фітоценозі, після чого закладають пробні ділянки для обліку сировини.

В заготовлених раніше анкетах відмічають дату обстеження, вказують район, місцевість, село, лісгоспзаг, лісництво, квартал, виділ, ценокомплекс, розмір пробної площі, експозиція ділянки, вид рослин, вид сировини (плоди, ягоди, гриби, квіти, суцвіття, листя, пагони, кора, кореневища та ін.). Потім складають повний список видів, присутніх на пробі. Для домінуючих видів конкретних ярусів вказується їх висота, зімкненість, проектне покриття.

Облік сировини проводиться звичайно методом проектного покриття і модельних екземплярів. Метод проективного покриття зручний при обліку сировини трав'янистих і чагарникових рослин, які утворюють густі зарості. Після визначення проектного покриття проводиться зважування сировини, встановлюється густина запасу на пробній площі та масиву [40].

Для обліку сировини деревних та чагарникових рослин закладають пробну площу розміром 100 м^2 квадратної або прямокутної форми. В окремих випадках зручніше закладати пробну площу видовженої форми (2x50, 1x100 м та ін.). На пробній площі вибирають модельні екземпляри рослин, які вивчають. Кількість модельних екземплярів визначають життєвою формою рослин, яка визначається і звичайно коливається в межах 100 шт. на пробну площі. Сировина кожного модельного екземпляра зважується; визначається середня вага сировини одного модельного екземпляра, кількість їх на пробній площі. Щільність запасу сировини отримує перемножуючи показник середньої маси сировини одного екземпляра на їх кількість з одиниці площі. На підставі цих даних польових матеріалів встановлюється біологічний, експлуатаційний запас сировини і

обсяг можливого щорічного використання для конкретних масивів, окремих адміністративних районів і областей в цілому [40].

Основні категорії, які використовують при характеристиці запасу сировини:

- біологічний запас сировини – загальна кількість сировини на конкретній території, виражена в одиницях маси (кг, т);
- експлуатаційний запас сировини – кількість сировинної продукції масивів, економічно вигідних для заготівлі сировини, яку можна зібрати не підриваючи можливості відновлення рослин та регенерації популяцій виражена в одиницях маси (кг, т);
- обсяг можливої щорічної заготівлі – частина експлуатаційного запасу котру, можна використати при введенні періодичності експлуатації ділянок, на яких проводять заготівлю.

Обсяг експлуатаційного запасу, зокрема для пагонів і однорічних листків рослин від біологічного запасу може складати 50 %, багаторічних рослин – 25 %, кори – 25 %, кореневищ – 25 %; для видів, сировинний запас котрих значно підірваний, дольова частка можливих для використання підземних органів може бути значно меншою [40].

Визначенню запасу сировини передуює обчислення коефіцієнта усушки. Для цього на кожний вид рослин, складається анкета, куди заносяться такі дані: висота рослини, розміри сировинної частини, вага свіжозібраної і повітряно-сухої сировини, коефіцієнт усушки. Після того, як відібрані на пробних ділянках зразки набувають повітряно-сухового стану, проводиться повторне зважування і отримані дані заносяться в анкету.

Біологічний запас сировини чагарникових і деревних рослин обчислюється як похідна трьох статистичних величин: ваги сировини моделі; кількості модельних екземплярів на одиницю площі і загальної площі заростей.

Середня вага сировини з однієї рослини встановлюється шляхом обчислення середньої арифметичної. Біологічний запас сировини

визначається шляхом перемноження щільності запасу сировини на площі масиву, встановлюється і, відповідно експлуатаційний запас та допустимий обсяг щорічної заготівлі сировини рослин на конкретних обстежених масивах.

Заготівля грибів, ягід, горіхів, лікарської сировини тощо повинна проводитися організовано через лісництва інших користувачів земельних угідь з видачею спеціальних дозволів встановленого зразку на право заготівлі рослинних ресурсів з поступною відміткою в спеціальному журналі кількості заготівлі продукції. Такий метод заготівлі дикорослої продукції підвищує відповідальних заготівельників за стан природних ресурсів. Крім того необхідно встановити правову охорону та визначити ступінь відповідальності за знищення чи нанесення шкоди рослинним ресурсам як це прийнято по відношенню до лісових насаджень [38].

На підставі інформаційного матеріалу та оцінки стану ресурсів встановлюються місця ресурсів рослинного світу за їх видами, обґрунтовується система заходів щодо їх збереження і відтворення, визначаються нормативи використання, обсяги заготівлі, вирішуються питання щодо доцільності особливої охорони цінних рослинних угруповань, планується основна діяльність господарства з питань використання ресурсів дикорослої продукції і лікарської сировини.

При проведенні обстеження застосовуються як відносні, так і абсолютні методи обліку. До відносного методу відносяться, зокрема облік, що проводиться не на всій площі угіддя, а частині – на пробних площадках, смугах, маршрутних ходах. Дані абсолютного обліку проведеного на пробних площадках, смугах екстраполюються на всю площу угіддя (господарства), природної зони.

Комплексний облік рослинних ресурсів здійснюється раз на 5 років, а спеціалізований – в залежності від наявності джерела фінансування та економічної необхідності.

Матеріали обліку узагальнюються районним відділенням (держлісгоспами) і направляються до територіального відділення (управління лісового господарства), а звіди – в регіональний центр обробки інформації, де здійснюється кінцева обробка, дається їх аналіз. При необхідності проводиться корегування інформації. Узагальнені і відкориговані матеріали направляються зворотно в районні відділення управління рослинними ресурсами, де включаються в кадастр ресурсів рослинного світу.

На підставі кадастру та моніторингу рослинних ресурсів проводяться аналітичні розробки (обґрунтування рішень) в яких відображається:

- оцінка стану рослинних ресурсів;
- прогноз їх зміни;
- обґрунтування системи господарських заходів;
- визначення шляхів методів та обсягів відтворення рослинних ресурсів;
- лімітів їх використання,
- напрямків охорони.

До кадастру включаються офіційні показники, що характеризують територію регіону з якісного боку. Розрахункові показники (індекси), що характеризують кількісні і якісні параметри угідь, де зосереджуються місця зростання дикорослої продукції, в кадастр не включаються, щорічне картографування матеріалів кадастру рослинних ресурсів не доцільне.

3.2 Таксація лісу

Ліс є об'єктом господарської діяльності. Перед початком організації господарства і встановлення відповідного порядку в лісі, необхідно приведення його до відома і всебічне врахування, яке передбачає поділ лісу за деревними породами, віком, умовами зростання, наявності запасів деревини і іншим показникам які його характеризують.

Технічні дії, які спрямовані на всебічне врахування лісу, оцінку процесів лісовирощування, виявлення сировинних ресурсів і визначення обсягів дерев і заготовленої лісопродукції, називаються таксацією лісу [39, 41].

Слово «таксація» походить від латинського *taxation*, що означає «оцінка». Звідси, таксувати ліс – це значить його оцінювати. Тут мається на увазі матеріальна оцінка лісу, що зводиться до визначення обсягу цілих дерев і їх частин, запасу насаджень (кількості деревини в них), віку та приросту окремих дерев і цілих насаджень. Лісова таксація як наука вивчає методи вимірювання обсягів дерев, обсягів заготовленої лісової продукції, запасів окремих насаджень і цілих лісових масивів, приросту окремих дерев і насаджень (деревостанів) [39].

Об'єктом обліку зазвичай є великі лісові масиви, що розділяються на окремі ділянки, які складаються з безлічі великих сукупностей дерев.

Для організації господарства в лісі в першу чергу необхідно привести ліс до відома, тобто встановити площу і просторове розташування окремих лісових ділянок, зайнятих насадженнями, які відрізняються по породах, віку, продуктивності і якісному стану. При вирішенні всіх цих питань широко використовується таксаційна техніка.

Раціонально поставлене лісове господарство для повсякденного вирішення питань, пов'язаних з вирощуванням лісу, доглядом за ним і рубкою, вимагає даних про запаси деревини, будову насаджень, їх стан і прирості.

При проектуванні лісогосподарських заходів, наприклад виборі ділянки в рубку, призначенні заходів щодо догляду за лісом, складання планів проведення посіву і посадки лісу, виборі ділянок для осушення, при розробці питань щодо протипожежних заходів та ін. В якості первинних основних технічних документів використовують таксаційні описи і плани лісонасаджень, що складаються після проведення таксаційних робіт в лісі.

Одночасно з лісогосподарською характеристикою при таксації лісу кожному учаснику дають лісопромислову оцінку, яка зводиться до визначення запасу лісу, виходу промислових сортиментів (товарів) і виявлення умов експлуатації. При проведенні таксаційних робіт оцінюють також водоохоронне, захисне значення лісу і визначають вплив лісового масиву і окремих його частин на успішність ведення сільського господарства і вирощування окремих культур.

Дані, які одержані під час проведення лісової таксації, в кінцевому підсумку використовують для економічного обґрунтування будівництва нових заводів і фабрик, реконструкції та розширення існуючих, для вибору місця і напряму знову споруджуваних транспортних шляхів, капітального будівництва підприємств лісової та паперової промисловості, розміщення лісозаготівель на території лісового масиву і розробки методів, які забезпечують раціональне оброблення дерев на лісосіці.

При таксації лісу широко використовують методи математичного аналізу, а також засоби авіації та аерофотозйомки.

Лісова таксація тісно пов'язана з лісовпорядкуванням, яке представляє собою систему господарських досліджень, розрахунків і дій, спрямованих на всебічне вивчення лісів, їх облік та розробку комплексу заходів при організації лісового господарства в досліджуваному лісовому масиві. Перспективний план ведення господарства, який складається при лісовпорядкуванні, в першу чергу ґрунтується на даних лісової таксації. При вирішенні питань, де, як і скільки рубати, які лісові ділянки вимагають догляду за лісом, де створювати культури в влаштовується лісовому масиві і ін., перш за все використовують таксаційні описи.

До таксаційних характеристик лісу належать [39, 42]:

Походження насаджень – це спосіб їх виникнення; може бути природним або штучним. Як природні, так і штучні насадження бувають насінєвого та вегетативного походження. Насіневі насадження виникають з

насіння. Вегетативний процес розмноження включає порослеве, паросткове, відводкове поновлення лісу, а також кореневищами.

Форма насадження – це сукупність ярусів деревостану, що характеризують його будову. За формою розрізняють *прості* та *складні* деревостани. Типовим прикладом простого одноярусного насадження є деревостан, який складається з одного елементу лісу. У *простих* деревостанів крони дерев утворюють один зімкнутий намет. Висота окремих дерев в таких насадженнях може варіювати в межах 10 – 15 % середньої висоти ярусу, утворюючи горизонтальний намет. Якщо ж крони дерев за висотою утворюють окремі яруси, що легко виділяються візуально, то перед нами *складне* за формою насадження, що утворює вертикальний (ступеневий) намет. Прикладом простих за формою насаджень є одновікові чисті соснові насадження на піщаному ґрунті. На більш родючих ґрунтах можна зустріти прості за формою, але змішані за складом насадження. Складними за формою можуть бути чисті насадження, коли яруси однієї породи відносяться до різних класів віку. Також складні насадження утворюються при сумісному зростанні світлолюбних та тіневитривалих порід. У верхній ярус в такому випадку виходять світлолюбні породи, а тіневитривалі складають нижні яруси. Типовими багаторярусними насадженнями є дубово-грабове.

Ярус, запас якого становить найбільшу частку запасу всього насадження, називають основним, інші яруси – другорядними.

Склад насадження – це частка участі деревних порід, які є в лісовому насадженні, вона визначається за запасом кожної породи. За складом насадження бувають чисті та змішані.

Склад насадження визначають для кожного ярусу деревостану за співвідношенням запасів порід, що складають деревостан, і записують у вигляді формули, в якій великими літерами вказують породу і цілими числами коефіцієнт участі породи в загальному запасі деревостану. Сума всіх числових коефіцієнтів повинна бути рівною 10.

Бонітет насаджень – це показник їх продуктивності залежно від родючості ґрунту або умов місцезростання. Відмінності в умовах місцезростання, а значить, і в бонітетах лісу характеризуються п'ятьма основними класами бонітету, що позначаються римськими цифрами. Найкращі умови місцезростання, відповідно – найпродуктивніший ліс – відповідає I-му класу бонітету; найгірші умови, де зростають низькопродуктивні насадження – V-му класу. Для визначення класу бонітету необхідно знати висоту, вік і походження насадження.

Розподіл 100-річних соснових деревостанів насінєвого походження за класами бонітету наведено в табл. 3.1.

Таблиця 3.1 – Розподіл 100-річних соснових деревостанів насінєвого походження за класами бонітету (за Орловим М. М.):

Класи бонітету	Ia	I	II	III	IV	V	Va
Висота дерев (в м)	35 – 31	30 – 27	26 – 24	23 – 20	19 – 16	15 – 13	12 – 9

Вік. За віком насадження бувають: одновікові, багатовікові.

Одновіковий деревостан – це такий, у якому різниця віку окремих дерев не перевищує один клас віку. У повільно ростучих дерев – клас віку становить – 20 років, у швидкоростучих – 10.

Повнота деревостану – це показник щільності стояння стовбурів на одиниці площі. Є однією з таксаційних характеристик деревостану. Є абсолютна і відносна повнота.

Абсолютна повнота виражається у м² через суму площ поперечних перетинів стовбурів даного насадження на одиницю площі (га). Відносна – в одиниці та її частках як співвідношення суми площ поперечних перетинів стовбурів даного насадження до суми площ поперечних перетинів нормального насадження. Розподіл насаджень за відносною повнотою наведено у табл. 3.2.

Густота – це кількість дерев на одиницю площі.

Тип лісу – ділянка лісу, що схожа як за трофністю та вологістю, так і за комплексом кліматичних умов, однаковим складом деревних порід та інших видів рослинності. Визначається візуально шляхом порівняння фактичної характеристики насадження з прийнятою для регіону типологічною класифікацією, з урахуванням зв'язку типів лісу з класом бонітету.

Таблиця 3.2 – Розподіл насаджень за відносною повнотою

Насадження за відносною повнотою	Показник відносної повноти
Високоповнотні	0,8 – 1
Середньоповнотні	0,7 – 0,5
Низькоповнотні	0,4 – 0,3
Рідколісся	0,2 – 0,1
Поодинокі дерева	до 0,1

Продуктивність (або запас насадження) – це кубомаса (об'єм) сироростучого лісу на одиницю площі. Є однією з таксаційних характеристик деревостану.

За видами таксації розрізняють: таксацію зрубаних дерев, ростучих дерев, приросту деревного стовбура, заготовлених лісоматеріалів, приросту запасу лісових масивів, лісосічного фонду.

Кінцевим результатом лісовпорядкування є відповідний документ – проект організації та ведення лісового господарства, який складається на певний ревізійний період (як правило, 10 років).

До проекту організації та ведення лісового господарства входять:

- пояснювальна записка,
- таксаційні описи,
- картографічні планшети,
- карти-схеми підприємств,
- відомості запроектованих заходів тощо.

У проекті організації та розвитку лісового господарства визначаються і обґрунтовуються основні напрями організації і розвитку лісового господарства об'єкта лісовпорядкування з урахуванням стану та перспектив економічного і соціального розвитку регіону.

Матеріали лісовпорядкування затверджуються в установленому порядку територіальними органами виконавчої влади з питань лісового господарства за погодженням з територіальними органами виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища.

Затверджені матеріали лісовпорядкування є обов'язковими для ведення лісового господарства, планування і прогнозування використання лісових ресурсів.

ВИСНОВКИ

Рослинний світ України багатий та різноманітний. Він характеризується певним флористичним складом та будовою рослинного покриву. Природна флора України налічує близько 27000 видів нижчих та вищих рослин.

Основні закономірності територіального розподілу рослинного світу визначаються загально кліматичними умовами, геологічною історією, особливостями флорогенезу та іншими факторами.

В рослинному покриві території України виражені наступні рослинні зони: лісова з підзонами змішаним та широколистих лісів, лісостепова, степова з підзонами різнотравно-типчаково-ковилових та злаково-полинних степів та середземноморська лісова. Розподіл рослинності в українських Карпатах та Кримських горах характеризується чітко вираженою висотною поясністю.

Природна рослинність України має велике народногосподарське значення. Ліси відіграють важливу кліматостабілізуючу, водоохоронну, протиерозійну, санітарно-гігієнічну роль, є джерелом деревини для будівництва меблевої, целюлозно-паперової та хімічної промисловості. Рослинність заплавних та суходільних лук і полонин має кормове значення для тваринництва. Болота мають чимале водорегулююче значення. Природні рослинні угруповання використовуються як база для бджільництва, мисливого господарства та заготівлі дикорослих корисних рослин.

Під впливом господарської діяльності людини природний рослинний покрив на території України значно змінився, з'явилися розорені степи, на значних площах викорчувані та замінені сільськогосподарськими угіддями ліси, висушено багато боліт.

Основними нормативними актами щодо охорони рослинного світу в Україні є Закон України “Про рослинний світ”, Закон України “Про Червону

книгу України” (для рідкісних та зникаючих видів) та Лісовий кодекс України. До міжнародних правових актів, які мають чинність на території України відносяться: Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, Європейська конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в трансграничному контексті, Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів та ін.

Під час здійснення будь-якої діяльності, яка впливає на стан охорони, використання та відтворення рослинного світу, необхідно дотримуватись встановлених до чинного законодавства вимог, які спрямовані на збереження і раціональне використання рослинного світу.

На теперішній час в Україні використання ресурсів рослинного світу здійснюється на основі загального і спеціального природокористування. Для спеціального використання природних рослинних ресурсів встановлюються ліміти, які повинні суворо дотримуватися.

Раціональне використання ресурсів рослинного світу вимагає дотримання вимог чинного законодавства при організації господарської діяльності. Порушення законодавства про рослинний світ тягне за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність згідно із законодавством України.

Відтворення природних рослинних ресурсів забезпечується різними шляхами, зокрема: сприяння природному відновленню рослинного покриву, штучним поновленням природних рослинних ресурсів, запобіганням небажаним змінам природних рослинних угруповань та негативному впливу на них господарської діяльності, в тому числі зупинка господарської діяльності з метою створення умов для відновлення деградованих природних рослинних угруповань.

Для оцінки стану рослинних ресурсів, здійснення систематичного контролю за їх кількісними і якісними змінами спеціалістами регіонального управління лісового господарства, Міністерством екології та природних

ресурсів України та спеціалістами науково-дослідних установ відповідного профілю ведеться Кадастр природних рослинних ресурсів.

Для організації раціонального ведення господарства в лісу і встановлення відповідного порядку в ньому, всі лісові господарства повинні проводити лісову таксацію, яка передбачає поділ лісу за деревними породами, віком, умовами зростання, наявності запасів деревини і іншим показникам які його характеризують.

Отже, охорона рослинного світу передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на збереження просторової, видової, популяційної та ценотичної різноманітності і цілісності об'єктів рослинного світу, охорону умов їх місцезнаходження, збереження від знищення, захист від шкідників та хвороб тощо. Такі заходи забезпечуються:

- встановленням правил і норм охорони, використання та відтворення об'єктів рослинного світу;
- заборонаю та обмеженням використання природних рослинних ресурсів у разі необхідності;
- проведенням екологічної експертизи та інших заходів з метою запобігання загибелі об'єктів рослинного світу в результаті господарської діяльності;
- захистом земель, зайнятих об'єктами рослинного світу, від ерозії, селей, підтоплення, затоплення, заболочення, засолення, висушення, ущільнення, засмічення, забруднення промисловими та побутовими відходами і стоками та від іншого несприятливого впливу;
- створенням та оголошенням територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- організацією наукових досліджень, спрямованих на забезпечення здійснення заходів щодо охорони та відтворення об'єктів рослинного світу;
- розвитком системи інформування про об'єкти рослинного світу та вихованням у громадян дбайливого ставлення до них;

- створенням системи державного обліку (кадастру рослин) та здійснення державного контролю за охороною, використанням та відтворенням рослинного світу;
- занесення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин до Червоної книги України, та рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, та типових природних рослинних угруповань – до Зеленої книги України;
- встановленням юридичної відповідальності за порушення порядку охорони та використання природних рослинних ресурсів.

Реалізація всіх цих заходів дозволить зберегти видове різноманіття рослинного світу, генофонд рослинного світу, фітомасу рослинних угруповань та забезпечити рівновагу в екосистемах.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Масляк П.О. Географія України: Проб, підруч. для 8 – 9 кл. серед, шк. / Масляк П.О., Шищенко П.Г. / - К.: Зодіак-ЕКО, 2000. – 434 с.
2. Маринич О.М. Фізична географія України: Підручник. – 3-тє вид., стер. Затверджено МОН / Маринич О.М., Шищенко П.Г./ – К., 2006. – 511 с.
3. Генсірук С.А. Лісові ресурси України, їх охорона і використання./ Генсірук С.А., Бондар В.С.// – Київ: Наук.думка, 1973. – 528с.
4. Маценко Г. Все про ліс. Які вони дерева України. / Маценко Г. // Магістраль. – 1997. – № 42 – 43., спец.випуск.
5. Національна доповідь про стан навколишнього середовища в Україні у 2012 р. – www.menr.gov.ua/dopovidi.
6. Конституція України. Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР.
7. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25.06.1991 р. №1264-ХІІ.
8. Закон України "Про природно-заповідний фонд України" від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ
9. Закон України «Про рослинний світ» від 9.04.1999 р. № 5456-VI.
10. Бавбекова Е.А. Природноресурсове право України: Навчальний посібник/ Е.А. Бавбекова, Л.О. Бондар, Н.С. Гавриш та ін. / За ред. І. І. Каракаша / Одеська нац. юридична акад. – К.: Істина, 2005. – 374 с.
11. Шуміло О.М. Екологічне право України. Особлива частина: навчальний посібник. / Шуміло О.М., Зуєв В.А., Бригадир І.В. та ін./ - К.: Центр учбової літератури, 2013. – 432 с.
12. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. № 3852-ХІІ.
13. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ.
14. Закон України «Про тваринний світ» від 13.12.2001 р. № 2894-ІІІ.

15. Червона книга України. Рослинний світ: / Редкол.: Ю.Р.Шеляг-Сосонко (відп.ред.) та ін. – К.: «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1996. – 608 с.
16. Зелена книга України / під загальною редакцією члена-кореспондента НАН України Я.П. Дідуха. – К.: Альтерпрес, 2009. – 448 с.
17. Положення про Зелену книгу України. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2002 р. №1286.
18. Постанова Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної зеленим насадженням у межах міст та інших населених пунктів» від 8.04.1999 р. № 559.
19. Постанова Кабінету Міністрів України «Про такси для обчислення розміру шкоди, заподіяної лісовому господарству» від 5.12.1996 р. № 1464.
20. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7.12.1984 р. № 8073-X.
21. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III.
22. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII.
23. Стокгольмська декларація (Щодо питань навколишнього середовища) ООН; Декларація, Міжнародний документ, Витяг від 16.06.1972 р.
24. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі, ООН; Акт, Міжнародний документ від 01.08.1975 р.
25. Конвенція Організації Об'єднаних Націй з морського права, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 10.12. 1982 р.
26. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку, ООН; Декларація, Міжнародний документ від 14.06.1992 р.
27. Європейська конвенція про оцінку впливу на навколишнє середовище в трансграничному контексті, прийнята в Еспо, Фінляндія, 25.02.1991 р.
28. Конвенція про трансграничне забруднення повітря на великі відстані, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 13.11.1979 р.

29. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію, МАГАТЕ; Конвенція, Міжнародний документ від 26.09.1986 р.
30. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, Рамсар, ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 02.02.1971 р.
31. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), ООН; Конвенція, Перелік, Міжнародний документ від 25.06.1998 р.
32. СБСЕ. Хельсенський документ 1992 г. «Вызов времени перемен» - <http://www.osce.org/>
33. Угода про взаємодію в галузі екології та охорони навколишнього природного середовища, СНД; Угода, Міжнародний документ від 08.02.1992 р.
34. Конвенція про заснування Європейської і Середземноморської організації захисту рослин 1951 року, Франція, СРСР, Албанія [...]; Конвенція, Норми, Міжнародний документ від 18.04.1951 р.
35. Рушак М. Ліси України: управління, експлуатація, відтворення. / Рушак М. // Економіка України. 1995р. №6. – С. 12 – 15.
36. Генсірук С.А. Ліси України: моногр. / С.А. Генсірук. – К.: Наук. думка, 1992. – 408 с.
37. Пелиньо Л.М. Значення лісів та проблеми обліку лісових ресурсів в Україні / Л.М. Пелиньо, Л.І. Максимів // Науковий вісник: зб. наук.-техн. праць Українського державного лісотехнічного університету / М-во освіти України, УкрДЛТУ. – Львів, 2006. – Вип. 16.3. – С. 25 – 29.
38. Кисіль Н.М. Особливості обліку витрат у підприємствах лісової галузі / Н.М. Кисіль, О.М. Яворська // Науковий вісник: зб. наук.-техн. праць Українського державного лісотехнічного університету / М-во освіти України, УкрДЛТУ. – Львів, 2003. – Вип. 13.1 – С. 196 – 200.

- 39.Анучин Н.П. Лесная таксация. Учебник для лесных вузов. 5-е изд. доп. / Н.П. Анучин / – М.: Лесная промышленность, 1982. – 552 с.
- 40.Вагин А.В. Лесная таксация и лесоустройство. / Вагин А.В., Мурахтанов Е.С., Ушаков А.И., Харин О.А. / - М.: Изд-во Лесная промышленность, 1978. – 365 с.
- 41.Сенякевич І. Економіка галузей лісового комплексу: підручник / І. Сенякевич./ – К.: Знання, 1992. – 210 с.
- 42.Цурик Є.І. Таксація деревного приросту. Конспект лекцій. / Є.І. Цурик / – Львів: УкрДЛТУ, 1996. – 172 с.
- 43.Цурик Є.І. Таксація дерева та його частин: Навчальний посібник. / Є.І. Цурик / – Львів: НЛТУ України, 2006. – 328 с.